

виту українського села і сільських територій: Матеріали Сьомих річних зборів Всеукраїнського конгр. вчен. економістів-аграрників, Київ, 9-10 лист. 2005 р. / Редкол.: П.Т. Саблук та ін. – К.: ННЦ “ІАЕ”, 2005. – 710 с.

12. Костриця М.М. Етноісторичний туристичний кластер “Древлянська земля”: ресурси та економічний механізм функціонування: Монографія / За ред. проф. С.І. Ходаківського. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 76 с.

13. Статут Косіської районної туристичної Асоці-

ації “Гуцулія” від 20.02.2003, КРТА “Гуцулія” Івано-Франківська обл. м. Косів, вул. Незалежності 55.

14. www.varemche.if.ua // Яремче. Туристичний путівник.

We have analysed the processes of formation and consolidation of the rural green tourism. We have defined and proved the determinants (factors) of the rural green tourism and also marked out their positive and negative aspects.

Кропельницька С.О.

ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВІДРОДЖЕННЯ НАРОДНИХ ХУДОЖНІХ ПРОМИСЛІВ У НОВИХ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМАХ

В статті досліджується проблема відродження народних художніх промислів. Проаналізовано основні економічні передумови формування галузі та сучасний стан і тенденції її розвитку в нових виробничих системах.

I. Вступ. Серед багатьох галузей народного господарства велике значення в забезпеченні зростаючого попиту на предмети народного споживання мають народні художні промисли. Це виробництво, традиційне для місцевої промисловості, оскільки їй належить монопольна роль у вишукуванні ресурсів народної творчості і розвитку її напрямів.

Україна здавна славилась високим рівнем розвитку народного декоративного мистецтва. Творча ініціатива українського народу зберегла і донесла до нас величезну спадщину художніх форм, орнаментальних мотивів високої майстерності і виключної виразності, які втілюються у барвистих килимах, декоративних тканинах і вишивках, виробках з різьбою по дереву, кераміці, підлаковому розпису та інших виробках народних умільців [1, 19].

Завдяки підвищенню добробуту населення збільшуються і потреби у виробках народного мистецтва, особливо ручного ткацтва, художньої кераміки.

II. Постановка завдання. Методологія організації та функціонування, а також проблеми розвитку промисловості регіону в цілому досліджувалися у працях багатьох вітчизняних економістів: П.П. Борщевського, В.М. Гейця, Б.М. Данилишина, І.І. Лукінова, С.Ф. Покропивного, Т.С. Хачатурова, Д.В. Бабиченко, Л.О. Ніжинської,

Л.Я. Цижовкіної, Л.В. Мішина та інших. Однак в Україні на теперішній час склалась така економічна ситуація, коли потреби подальшого розвитку промисловості в ринкових умовах вимагають більш глибокого дослідження цього питання.

Зокрема, недостатньо досліджені проблеми вибору ефективних моделей реструктуризації промисловості, організації виробництва, особливо в регіоні, необґрунтовані підходи до її здійснення та взаємозв'язок з системними показниками, теоретично не обґрунтовано механізм підвищення рівня ефективності функціонування системи розвитку промислового виробництва регіону як цілісної, відкритої, динамічної системи та окремих галузей як її підсистем, і зокрема, такої галузі як народні промисли. Остання на сьогоднішній момент практично зникла як галузь взагалі, оскільки їй виробництво занепало в силу того, що потребувало особливих умов, які б забезпечили її функціонування. Тому постала потреба критично оцінити економічні передумови формування галузі народних художніх промислів (НХП), які можуть сприяти її відродженню та подальшому розвитку в нових економічних умовах.

III. Результати. Для регіону характерне внутрішнє господарське сполучення, що формується під впливом об'єктивного закону – територіального поділу праці. Ця єдність визначається територіально-господарською основою регіону – територіально-виробничим регіональним господарським комплексом. Конкретним проявом комплексного підходу є формування територіально-виробничих систем.

Характер функціонування територіальних зв'язків значною мірою визначається різноманітністю територіально-виробничих утворень. Ядром цих утворень є виробничий комплекс як економічне скупчення виробництв у певному регіоні, де можна досягти певного економічного ефекту за рахунок вдалого підбору виробничих суб'єктів з врахуванням природних та економічних умов регіону. Таким чином, виробничо-територіальне утворення, що складається з виробництв, об'єднаних виробничо-технологічними зв'язками, що спеціалізуються на виробництві певних видів продукції при повному використанні ресурсів, окремої території є важливим з точки зору формування і функціонування виробничої системи.

Розвиток української промисловості, як і загалом світової, підпорядкований певним циклічним закономірностям. Зокрема зміни третього циклу індустріального розвитку наклали відбиток на територіальну організацію промислового виробництва в її системних формах.

Спеціалізація, індивідуалізація розвитку промислового виробництва в регіонах України зумовила пошук нових підходів до створення моделі територіальної організації виробництва.

Домінуючою формою організації виробництва в українській економіці є поява якісно нових об'єднань, таких як кластери, в яких одночасно формується складна комбінація конкуренції і кооперації, і яким характерні ряд переваг: участь на добровільних засадах; поширення нових технологій та інновацій; високий ступінь довіри, "внутрішнє узгодження"; зростання ефективності використання зовнішніх інвестицій; зниження вартості операцій (трансакційних витрат) та ін.

Адаптація нової (для України) виробничої системи відбувається в Івано-Франківській області в рамках реалізації пілотного наукового проекту створення кластерної моделі організації виробництва "Ліжницарство та інші народні художні промисли на Прикарпатті". Проект виконується під керівництвом професора, д.е.н. Ткачук І.Г. (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника). Одним із провідних виконавців проекту є автор даного наукового дослідження.

Вибір галузі НХП як базової для проведення експериментальних розробок зумовле-

ний тим, що одним із варіантів формування та розвитку промислового комплексу може бути його поява із базисної групи видів діяльності, зосереджених, безпосередньо, навколо одиничного (в широкому розумінні слова) кінцевого продукту або виду послуги. Також передумовою вибору є концепція створення кластера "з нуля", тобто навколо окремої інституції чи ресурсу (в даному випадку - ресурсу праці).

Вироби народних художніх промислів користуються попитом не лише у нашій області, державі, але й за кордоном – в Німеччині, Румунії, Англії, Ісландії, Канаді та інших країнах світу. Це свідчить про широкі експортні можливості художніх промислів.

Для реалізації цих можливостей необхідним заходом є розв'язання корінної проблеми промислів - несумісності масового виробництва виробів, що диктується підвищеним попитом на них, з індивідуальною творчістю кожного майстра.

Поставлені цілком на промислову основу, народні художні промисли виявились замкненими в рамки жорсткого планування, прейскурантів, категорій, цін тощо.

Ще в радянській економічній літературі неодноразово ставилось питання про недоліки планування художніх промислів за валом. Тривала практика такого планування спричинила зниження питомої ваги ручної роботи в загальному обсязі валової продукції підприємства, зниження художніх якостей виробів народних промислів, послаблення на підприємствах творчої атмосфери.

На думку багатьох науковців – Бабиченко Д.В., Ніжинської Л.О., Цижовкіної Л.Я. та інших, проблема збереження оригінальності виробів народних майстрів може бути розв'язана лише шляхом ширшого розвитку надомних форм праці [1].

Погоджуючись в деякій мірі з даним твердженням, ми вважаємо за доцільне розглянути і використати надомні форми організації виробництва при формуванні виробничих систем нового типу, що певною мірою відповідатиме вимогам ринкового середовища.

Як організаційна форма надомна праця виникла на базі кустарних промислів і ремесел. На початковому етапі надомна праця розвивалася за двома напрямками. Перший (основний) – створення мануфактурного виробництва з наступним формуванням тек-

стильної, швейної, взуттєвої, деревообробної та інших галузей промисловості через поглиблення поділу праці, підвищення рівня концентрації, спеціалізації і кооперування, другий – збереження і розвиток виробництва в домашніх умовах трудомістких виробів, як правило, одиничних і малими партіями, що відображали національні та місцеві звичаї як утилітарного значення, так і предметів повсякденного вжитку, що в даний час відносять до виробів народних художніх промислів.

Основні умови такого розвитку надомного виробництва – зростання продуктивних сил, розвиток товарно-грошових відносин, виникнення “одиничного поділу праці”, використання на промислових підприємствах жіночої та дитячої праці, зміна вимог до робочої сили, ріст та укрупнення міст.

Надомне виробництво розпочало свій розвиток швидкими темпами на зламі XIX – XX століть. В наш час в розвинутих країнах надомна праця є сферою вигідного вкладання приватного капіталу і отримує все більшого поширення, хоча це одна із найбільш ізольованих форм праці, що значною мірою експлуатуються.

Надомники класифікуються як самозайняті або тимчасові робітники, що дозволяє підприємцям уникнути виплат за соціальним страхуванням на випадок тимчасової втрати працездатності, від нещасних випадків на виробництві, виплат або компенсацій за понаднормові години роботи і т. ін.

На території нашої держави після революції (спочатку Західна Україна була в складі Польщі, а з 1939 року вся соціалістична Україна – в складі СРСР) надомне виробництво продовжувало розвиватися, набуваючи нових організаційних форм: промислова артіль, а потім фабрика. Однак і артільні об'єднання, і фабрична організація виконували в основному функції централізованого забезпечення сировинними ресурсами, збуту продукції, а виготовлення виробів здійснювалось в домашніх умовах. В деяких випадках підвищена потреба у виробі вимагала масового або крупно-серійного виробництва, що не могло бути забезпечено в домашніх умовах, тоді виробництво перетворювалось з надомного у заводське. При цьому формувались заготівельні цехи, а потім створювались й інші цехи, спеціалізовані за предметними та технологічними ознаками.

Надомне виробництво багатьох виробів збереглося до сьогодні. Це обумовлено як економічними факторами, так і традиціями, національними та історичними умовами, що склалися (приклади: ткацтво ліжників, вишиванки, писанкарство і т.д.). Таким чином, наявність та розвиток надомного виробництва впливають умовно – постійні та змінні фактори.

Постійні фактори діють на виключно обмежену сферу застосування надомної праці – виготовлення певних виробів народних художніх промислів. В масштабах виробництва країни вони мають незначну питому вагу. Виготовлення цих виробів територіально закріплено і відображає місцеві та національні особливості, звичаї, художню культуру, має основний, як правило, практично постійний, збут в регіоні виготовлення, у зв'язку з чим підвищується якісний рівень, та водночас не має тенденції до прискореного росту виробництва, за винятком тих випадків, коли виникає мода на ті чи інші види виробів (наприклад, петриківські розписи).

До змінних факторів відносять демографічну ситуацію, соціальні фактори, економічну доцільність в конкретний період розвитку. В певні періоди економічного розвитку, зокрема в роки 12-ої п'ятирічки (80-ті роки XX століття) в державі були поставлені завдання досягти високих темпів росту виробництва при одночасному скороченні питомих капітальних витрат. У зв'язку з цим виникла необхідність організувати робочі місця з мінімальними затратами, тобто надомні робочі місця. Так, затрати на одне робоче місце в місцевій промисловості в (11-ій п'ятирічці) складали 2,5 тис. руб., а затрати на організацію одного робочого місця в надомних умовах – відповідно в два рази менші. Це пояснюється тим, що повністю виключаються затрати на створення пасивних основних фондів (будівлі, споруди), однак підвищуються затрати на транспортні засоби [2, 44].

Вивчення та аналіз надомництва дозволяє виділити форми організаційно - виробничої структури підприємств, що застосовують надомну працю:

- 1) змішані підприємства надомної праці;
- 2) спеціалізовані підприємства, об'єднання, комбінати надомної праці, які поділяють на дві групи:

– підприємства, об'єднання із спеціалізованими цехами та участками надомної праці;
 – спеціалізовані тільки на надомному виробництві підприємства, об'єднання, комбінати.

Враховуючи досвід минулих років, у кластері НХП варто використати надомну працю майстрів, оскільки це допоможе умовно об'єднати підприємливих та творчих осіб і одночасно не обмежить їх свободу й самостійність у господарській діяльності. Тим більше, що сучасний стан розвитку галузі доводить необхідність посилення процесів самоорганізації. Такою формою самоорганізації в нових умовах і є кластер.

Сьогодні стан розвитку народних промислів є невтішним і характеризується не тільки кількісним скороченням традиційних осередків їх існування (табл. 1), але й погіршенням якісного рівня самих виробів.

Варто зауважити, що виробництво народних промислів було зосереджене в основному в трьох районах нашої області. В пері-

од з 1990 р. до 1995 р. спостерігається скорочення частки виробництва продукції народних промислів в загальному їх обсязі, зокрема, в Івано-Франківській міській раді з 85,5% в 1991 р до 20,9% в 1995 р. та в Коломийському районі відповідно – з максимального обсягу 24,1 % в 1993 р до 15,5% в 1995 р. Лише у Косівському районі спостерігається зростання частки обсягів виробленої продукції з мінімального обсягу 10,7% в 1991 р. до 64,3% в 1995 р.

За період 1996–2004 рр. тенденція щодо скорочення виробництва народних промислів спостерігається практично у всіх осередках їх розвитку (табл. 2.).

Слід зауважити, що основне промислове виробництво виробів народної творчості зосереджене на декількох підприємствах державної (комунальної) корпоративної форм власності, у приватних підприємців, решта – в дрібних виробників, обсяг випуску яких неможливо простежити за офіційними статистичними даними, оскільки останніх просто немає в наявності.

Таблиця 1

Динаміка виробництва в галузі народних промислів за 1990–1995 рр.*

Вироби народних художніх промислів по районах Івано-Франківської області	Обсяг виробленої промислової продукції, %					
	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Івано-Франківська міська рада	46,2	85,5	45,3	28,9	25,5	20,9
Косівський район	37,6	10,7	33,9	47,9	59,1	64,3
Коломийський район	16,2	3,8	20,8	24,1	15,4	15,5
Разом по області	100	100	100	100	100	100

*Складено на основі первинних даних Івано-Франківського обласного управління статистики

Таблиця 2

Динаміка виробництва в галузі народних промислів за 1996–2004 рр.*

Вироби народних художніх промислів по районах та міських радах Івано-Франківської області	Обсяг виробленої промислової продукції, тис. грн.								
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Івано-Франківська міська рада	39,5	14	2	17	15	18	37	-	-
Косівський район	183,4	219	229	122	146	139	102	118	78
Коломийський район	41,4	130	49	4	109	129	209	298	452
Богородчанський район	-	24	18	-	-	-	56	71	175
Разом	264,3	387	298	143	270	286	404	487	705

*Складено на основі первинних даних Івано-Франківського обласного управління статистики

Причиною цього є те, що більшість таких виробників не реєструються в органах державної реєстрації суб'єктів підприємницької (господарської) діяльності, а отже, фактично поповнюють лави "тіньовиків".

IV. Висновки. Вищевикладені думки дозволяють нам зробити деякі узагальнення. Одним із основних напрямів відродження виробництва на регіональному рівні повинен бути, на нашу думку, розвиток галузей, що традиційно належать до системи місцевої промисловості. На Івано-Франківщині однією з таких галузей є народні художні промисли. Тут, на наш погляд, є значні невикористані резерви, мобілізація яких може дати новий значний поштовх підвищенню ефективності діяльності виробників цих промислів. При формуванні виробничих систем нового типу слід використати досвід функ-

ціонування надомних форм організації виробництва саме в галузі НХП, оскільки це сприятиме розв'язанню корінної проблеми промислів – несумісності масового виробництва виробів, що диктується підвищеним попитом на них, з індивідуальною творчістю кожного майстра.

1. Бабиченко Д.В., Ніжинська Л.О., Цижовкіна Л.Я. Економічні проблеми розвитку місцевої промисловості УРСР. – К.: Техніка. – 1973. – 156с.

2. Карчинский В. Проблемы региональной ориентации отраслей промышленности // Экономика Советской Украины. – 1984 г. – № 7. – С. 43–47.

The article considers the issues of the folk artistic crafts revival. Analyzed the main economic pre-conditions of the branch making, the current phase and the tendencies of its development in the new industrial systems.

Матковський П.Є.

ВИЯВЛЕННЯ КРИТЕРІЇВ РЕАЛЬНОГО ВЛАСНИКА-ГОСПОДАРЯ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Запропоновано основні критерії визначення реального власника-господаря в сільському господарстві. Враховано вітчизняний та зарубіжний досвід ефективної діяльності в аграрному секторі економіки. Визначено недоліки, що гальмують утвердження селянина як ефективного господаря.

Ключові слова: реальний власник-господар, аграрний сектор, критерії, приватна власність, сільський господар.

I. Вступ. Намагання влади утвердити селянина як реального власника-господаря своєї землі та майна упродовж 15 років реформувань не підтвердило очікуваних результатів. Одна з багатьох проблем у тім, що досі не визначено чітких, виразних концептуальних засад, за якими рухатиметься вперед агропромисловий комплекс (АПК), село і селянство України. Неодноразово це питання досліджувалось класиками аграрної економіки: І.І. Лукіновим, О.М. Онищенком, П.Т. Саблуком, В.В. Юрчишиним. При цьому малодослідженим залишаються питання безпосереднього утвердження селянина в сільському господарстві. Особливої актуальності набуває визначення ознак, притаманних ефективному власнику і господарю.

II. Постановка завдання. Метою нашого дослідження є виявлення критеріїв реального власника-господаря в АПК. Для цього використано методи аналізу і порівняння – при синтезі досвіду ефективного вітчизняного та зарубіжного господарювання.

III. Результати. Автори економічної енциклопедії критерієм вважають ознаку, на основі якої формується оцінка якості економічного об'єкта, процесу, мірило цієї оцінки [1]. Тому нами запропоновано такі критерії реального власника-господаря в сільському господарстві:

- спеціальна (аграрна) освіта;
- наявність належних умов господарювання;
- приватна власність на землю та майно;
- використання ефективності кооперування, послуг сільськогосподарського дорадника;
- державна підтримка;
- соціальний характер господарювання.

Спеціальна (аграрна) освіта. Законодавством України визначено, що однією з вимог при заснуванні фермерського господарства є наявність у громадянина достатнього досвіду в сільському господарстві [2]. Отже, кожен селянин може набути статусу фермера. Такий критерій не буде запорукою ефек-